

ὀλοκότινον

Μελέτες Βυζαντινῆς Νομισματικῆς καὶ Σιγιλλογραφίας
στὴ μνήμῃ τοῦ Πέτρου Πρωτονοταρίου

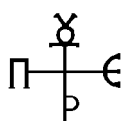
Studies in Byzantine Numismatics and Sigillography
in Memory of Petros Protonotarios

Βιβλιοθήκη τῆς Ἑλληνικῆς Νομισματικῆς Εταιρείας
Bibliotheca of the Hellenic Numismatic Society
Ἀθήνα 2013

10

ολοκρότινον

Εκδότης: Ελληνική Νομισματική Εταιρεία
Επιμέλεια: Ελένη Γ. Παπαευθυμίου
Ιωάννης Π. Τουράτσογλου

Εικόνα εξωφύλλου: *Μολυβδόβουλλο Μιχαήλ πρωτονοταρίου,*
Νομισματικό Μουσείο Αθηνών, αρ. ευρ. NM431B
Εικόνα οπισθόφυλλου: *Συμπίλημα Πέτρου,*
G. ZACOS, A. VEGLEARY, *Byzantine Leads Seals I*, Basel 1972,
πίν. 240, αρ. 392

Η/Υ Επεξεργασία: Νιω ΕΠΕ
Εκτύπωση - Βιβλιοδεσία: Γ. Κωστόπουλος - Γραφικές Τέχνες

ISBN: 978-960-87457-4-2

© ENE, Πειραιώς 254, Τάυρος 177 78, hellenum@hotmail.com

Σημ. του εκδότη: Τα άρθρα που περιλαμβάνονται στον τόμο απηχούν τις επιστημονικές απόψεις των συντακτών τους.

ὀλοκότινον

Μελέτες Βυζαντινῆς Νομισματικῆς καὶ Σιγιλλογραφίας
στὴ μνήμῃ τοῦ Πέτρου Πρωτονοταρίου

Studies in Byzantine Numismatics and Sigillography
in Memory of Petros Protonotarios

Βιβλιοθήκη τῆς Ἑλληνικῆς Νομισματικῆς Εταιρείας
Bibliotheca of the Hellenic Numismatic Society
Ἀθήνα 2013

10

Πέτρος Νικολάου Πρωτονοτάριος (12 Μαρτίου 1931 – 18 Απριλίου 2011)

Περιεχόμενα Contents

Tabula Gratulatoria.....	8
Αντί προλόγου.....	9
Foreword	
Εργογραφία Πέτρου Πρωτονοταρίου.....	13
Petros Protonotarios' Studies	
MANTΩ ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΟΥ	
Ο Πέτρος Πρωτονοτάριος και το Νομισματικό Μουσείο, 1964 – 1994.....	15
MANDO ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΕΣ	
Petros Protonotarios and the Numismatic Museum, 1964 – 1994	
Βυζαντινή και Μεσαιωνική Νομισματική Byzantine and Medieval Numismatics	
ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Ι. ΚΡΙΚΕΛΙΚΟΣ	
Η νομισματική μαρτυρία από την ανασκαφή της «Οικίας Όψιμης Αρχαιότητας» του Δίου (μία πρώτη προσέγγιση).....	19
DIMITRIOS I. KRIKELIKOS	
Numismatic Evidence from the Excavation of the 'Late Anquity House' in Dium (a preliminary report)	
ΑΔΩΝΙΣ Κ. ΚΥΡΟΥ	
Οι πρωτοβυζαντινοί σόλιδοι των Σπετσών και τα ιστορικά παραλειπόμενα του ευρήματος.....	39
ADONIS K. KYROU	
The Protobyzantine Solidi from Spetses and the Historical Issue of the Find	
ΠΑΥΛΑ ΓΚΑΝΤΖΙΟΣ-ΔΡΑΠΕΛΟΒΑ	
Unusual Bronze Coins from the Protonotarios Collection (6 th century – beginning of 7 th century).....	53
ΠΑΥΛΑ ΓΚΑΝΤΖΙΟΣ-ΔΡΑΠΕΛΟΒΑ	
Σπάνια χάλκινα νομίσματα από τη Συλλογή Πρωτονοταρίου (6 ^{ος} αιώνας – αρχές 7 ^{ου} αιώνα)	
ΒΟΥΙΑΔΙΝ ΙΒΑΝΙΣΕΒΙĆ	
The Image of a Throne – <i>sella aurea</i> – on Serbian Medieval Coins.....	61
ΒΟΥΙΑΔΙΝ ΙΒΑΝΙΣΕΒΙĆ	
Η εικόνα του θρόνου – <i>sella aurea</i> – στα σερβικά μεσαιωνικά νομίσματα	
ΖΗΕΝΥΑ ΖΗΕΚΟΒΑ	
A New "Pattern" Coin of Emperor Romanus I Lecapenus (920-944) from Bulgaria.....	71
ΖΗΕΝΥΑ ΖΗΕΚΟΒΑ	
Ένα νέο «δοκίμιο» νομίσματος του αυτοκράτορα Ρωμανού Α΄ Λεκαπηνού (920-944) από τη Βουλγαρία	

ΙΩΑΝΝΗΣ Π. ΤΟΥΡΑΤΣΟΓΛΟΥ Ήλεκτρα τραχέα της Κομνήνειας και μετά Κομνήνειας περιόδου (1092-1261): η μαρτυρία των θησαυρών και μερικές παρατηρήσεις.....	81
IOANNIS P. TOURATSOGLU Trachéa en électrum de la période comnénienne et post-comnénienne (1092-1261) : le témoignage des trésors et quelques remarques	
PAGONA PAPADOPOULOU <i>Holokotinarea, Protocharagea, Stamenarea:</i> Three 12 th – and 13 th – Century Byzantine Units of Measurement.....	99
ΠΑΓΩΝΑ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ Όλοκοτιναρέα, πρωτοχαράγέα, σταμεναρέα : τρεις μονάδες μέτρησης του 12 ^{ου} και 13 ^{ου} αιώνα	
ELENI LIANTA Notes on the Classification of Coin Finds and their Reliability as a Primary Source	105
ΕΛΕΝΗ ΛΙΑΝΤΑ Παρατηρήσεις σχετικά με την ταξινόμηση των νομισματικών ευρημάτων και την αξιοπιστία τους ως πρωτογενούς πηγής	
SIMON BENDALL An Update on Constantinopolitan Palaeologan Overstrikes.....	119
SIMON BENDALL Νέα επικοπή σε παλαιολογία έκδοση του νομισματοκοπείου Κωνσταντινουπόλεως	
CÉCILE MORRISSON Le demi-basilikon de Matthieu Cantacuzène (1354-1357) de la collection Protonotarios à Dumbarton Oaks.....	123
CÉCILE MORRISSON Το μισό βασιλικόν του Ματθαίου Καντακουζηνού (1354-1357) από τη συλλογή του Πέτρου Πρωτονοταρίου στο Dumbarton Oaks	
ΘΟΔΩΡΟΣ ΚΟΥΡΕΜΠΑΝΑΣ «Θησαυρός» χάλκινων νομισμάτων των τελευταίων Παλαιολόγων από τη Λήμνο.....	129
THEODOROS KOUREMBANAS Un « trésor » de monnaies en bronze de la dernière période des Paléologues provenant de Lemnos	
ANNA-MARIA ΚΑΣΔΑΓΛΗ Ροδιακά ιπποτικά δηνάρια: νέα δεδομένα από δύο ξεχασμένα ευρήματα.....	135
ANNA-MARIA KASDAGLI Hospitaller Deniers: Fresh Evidence from two forgotten Finds	
ΒΑΓΓΕΛΗΣ ΜΑΛΑΔΑΚΗΣ Χάλκινο σφραγίδιο του μαγίστρου Γρηγόριου Ταρωνίτη στην αθωνική μονή Ζυγού.....	145
VAGELIS MALADAKIS A Copper Token of Magistros Gregorios Taronitis at the Athonite Monastery of Zygos	

Βυζαντινή Σιγιλλογραφία Byzantine Sigillography

ΙΩΑΝΝΑ ΚΟΛΤΣΙΔΑ-ΜΑΚΡΗ Τα μολυβδόβουλλα ως τεκμήρια της βυζαντινής κοινωνίας. Ιστορικό πλαίσιο.....	155
IOANNA KOLTSIDA-MAKRI Lead Seals as Documents of the Byzantine Society	
DAVID MICHAEL METCALF An Imperial Initiative in the Time of Tiberius III (698-705). Ἀπὸ ὑπάτων and ἀπὸ ἐπάρχων.....	167
DAVID MICHAEL METCALF Μία αυτοκρατορική πρωτοβουλία στην εποχή του Τιβερίου Γ' (698-705). Ἀπὸ ὑπάτων και ἀπὸ ἐπάρχων	
JEAN-CLAUDE CHEYNET Le monastère impérial de Lakapè.....	173
JEAN-CLAUDE CHEYNET Η αυτοκρατορική μονή της Λακαπής	
ΑΛΕΞΑΝΔΡΑ-ΚΥΡΙΑΚΗ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ-SEIBT Παρατηρήσεις σχετικά με την ίδρυση του θέματος Παραδουνάβου και τους ανώτατους στρατιωτικούς διοικητές της.....	181
ALEXANDRA-KYRIAKI WASSILIOU-SEIBT Bemerkungen zur Einrichtung der militärischen Verwaltungseinheit Paradunabon (Παραδούναβον) und seinen Kommandanten	
ΓΙΟΡΚΑ ΝΙΚΟΛΑΟΥ Τα δύο χρυσόβουλλα του Νομισματικού Μουσείου. Στοιχειακή και ποσοτική ανάλυση.....	195
YORKA NIKOLAOU The two Chrysobulls of the Numismatic Museum. Elementary and Quantitative Analysis	
IVAN JORDANOV Seals of the Palaeologi Family from the Territory of Modern Bulgaria.....	203
IVAN JORDANOV Τα μολυβδόβουλλα εκπροσώπων της οικογένειας των Παλαιολόγων που βρέθηκαν στα εδάφη της σημερινής Βουλγαρίας	
ΑΝΔΡΕΑΣ Δ. ΜΑΖΑΡΑΚΗΣ Η εικόνα της Παναγίας Αχειροποιήτου της μονής Αβραμιτών.....	225
ANDREAS D. MAZARAKIS The Icon of the Virgin Acheiropoietos of the Monastery of the Avramites	
ΣΑΒΒΑΣ Κ. ΚΩΦΟΠΟΥΛΟΣ, ΑΝΔΡΕΑΣ Δ. ΜΑΖΑΡΑΚΗΣ Το μολυβδόβουλλο της Ειρήνης Κομνηνής θυγατρός της Δεσποίνης.....	231
SAVVAS K. KOFOPOULOS, ANDREAS D. MAZARAKIS Lead Seal of Irene Komnene Daughter of the Queen	

TABULA GRATULATORIA

Ιωάννης Βασιλειόπουλος
Μίνα Γαλάνη-Κρίκου
Βασίλης Δημητριάδης
Μιχαήλ Καραδήμας
Παναγιώτης Κόκκας

Alpha Bank
Ελληνική Οφθαλμολογική Εταιρεία

Αντί προλόγου

Ο Πέτρος Πρωτονοτάριος γεννήθηκε στην Ερμούπολη της Σύρου στις 12 Μαρτίου 1931 και απεβίωσε στην Αθήνα στις 18 Απριλίου 2011. Αποφοιτώντας από την Ιατρική Σχολή Αθηνών, το 1954, μετέβη στη Βιέννη όπου διετέλεσε βοηθός της Β΄ Πανεπιστημιακής Οφθαλμολογικής Κλινικής έως το 1956. Συνέχισε τις σπουδές του στην οφθαλμολογία στη Γερμανία, στην αρχή ως βοηθός και στη συνέχεια ως διευθυντής του Τμήματος Στραβισμών της Πανεπιστημιακής Οφθαλμολογικής Κλινικής του Freiburg, μέχρι το 1960. Αναγορεύτηκε Διδάκτωρ της Ιατρικής Σχολής του Πανεπιστημίου του Freiburg το 1958. Επιστρέφοντας στην Ελλάδα εργάστηκε από το 1960 έως το 1968 ως επιμελητής στην οφθαλμολογική Κλινική του Γενικού Κρατικού Νοσοκομείου Πειραιώς και από το 1969 έως το 1976 ως Διευθυντής της Οφθαλμολογικής Κλινικής του Ιπποκράτειου Νοσοκομείου Αθηνών. Το 1972 αναγορεύθηκε υφηγητής της Ιατρικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών.

Ο Πρωτονοτάριος δεν υπήρξε μόνον Ιδρυτικό Μέλος και Πρόεδρος του Οφθαλμολογικού Ινστιτούτου Αθηνών, Μέλος της Ελληνικής Οφθαλμολογικής Εταιρείας, της Οφθαλμολογικής Εταιρείας Βορείου Ελλάδος, της Γερμανικής, της Γαλλικής και Αυστριακής Οφθαλμολογικής Εταιρείας, αλλά και Ιδρυτικό Μέλος και Πρόεδρος της Ελληνικής Νομισματικής Εταιρείας, μέλος του Διοικητικού Συμβουλίου του Ελληνικού Λογοτεχνικού Ιστορικού Αρχείου και της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας Ελλάδος καθώς και μέλος της Αθηναϊκής Λέσχης.

Πολυσχιδής και ανήσυχη προσωπικότητα συνέγραψε πληθώρα άρθρων περί την οφθαλμολογία, την επιστήμη που σπούδασε και τιμούσε επαγγελματικώς, αλλά και τη Βυζαντινή Νομισματική, την επιστήμη που αγάπησε με πάθος και υπηρέτησε ως βαθύς γνώστης της.

Υπήρξε πρωτεργάτης, εκδότης και εμπνευστής του περιοδικού της Ελληνικής Νομισματικής Εταιρείας, τα *Νομισματικά Χρονικά*, που συνεχίζουν να εκδίδονται στη μοναδική αυτή για τον ελλαδικό χώρο σειραϊκή έκδοση από το 1972, δημοσιεύοντας μελέτες ελλήνων και ξένων νομισματολόγων, αρχαιολόγων, ιστορικών και συλλεκτών.

Ο Πέτρος Πρωτονοτάριος ανήκει στη γενιά αυτή των πολύγλωσσων ιατρών—ανθρωπιστών (χειριζόταν άπταιστα τα γαλλικά, τα αγγλικά και τα γερμανικά), που αφιέρωναν τον ελεύθερο χρόνο τους στην ικανοποίηση των προσωπικών τους ενδιαφερόντων. Ζωντανός, αεικίνητος, χαρισματικός, γενναιόδωρος, προσηνής, πιστός στη φιλία του και στις ιδέες του, είχε πολυποίκιλα ενδιαφέροντα, με κύρια τη βυζαντινή ιστορία και τη νομισματική καθώς και τη μουσική. Απόρροια της ενασχόλησής του με τη βυζαντινή ιστορία ήταν η συγκρότηση συλλογής νομισμάτων, ως φορέας ιστορικών πληροφοριών. Απώτερος σκοπός του εγχειρήματος δεν υπήρξε η οικονομική επένδυση αλλά η γνώση που απεκόμιζε ως συλλέκτης από κάθε

νόμισμα που αποκτούσε και μελετούσε ενδελεχώς. Ο πλούτος της εργογραφίας του, η οποία επικεντρώνεται κυρίως στη νομισματική παραγωγή της υστεροβυζαντινής περιόδου, αποτελεί και την απόδειξη της επιστημοσύνης του. Υπήρξε πάντοτε ανοικτός σε κάθε είδους συζητήσεις, είχε άποψη στα νομισματικά ζητήματα, αντήλλαξε και συζητούσε σε διεθνές επίπεδο τις τεκμηριωμένες γνώσεις του περί την αρχαιολογία και τη νομισματική. Ως διορατικός συλλέκτης, και κάτοχος της νομισματικής επιστήμης, διέσωσε νομισματικούς «θησαυρούς», φροντίζοντας να μη διασπαστούν και διασκορπιστούν, διότι αναγνώριζε την αξία των συνόλων ως ιστορικής πηγής. Είχε τη γενναιοδωρία να δωρίσει ορισμένους από τους «θησαυρούς» αυτούς, καθώς και μεμονωμένα νομίσματα και τμήματα της συλλογής του, στο Νομισματικό Μουσείο Αθηνών, το οποίο με τη σειρά του τον ετίμησε αφιερώνοντας μία ολόκληρη προθήκη με δωρεές του στην αίθουσα των δωρητών-συλλεκτών.

Δεν είναι υπερβολή ότι ο χαμός του αφήνει ένα κενό στη νομισματική επιστήμη. Την πορεία ωστόσο που χάραξε συνεχίζουν φερέλπιδες νέοι επιστήμονες, που τόσο αγαπούσε και προωθούσε. Η απουσία του είναι ιδιαίτερα αισθητή στην Ελληνική Νομισματική Εταιρεία, η οποία ως φόρο τιμής του προσφέρει τον παρόντα τόμο, στον οποίο συνέβαλαν παλιοί του φίλοι αλλά και νεαροί νομισματολόγοι, οι οποίοι τον γνώρισαν μέσα από τα κείμενά του.

Ελένη Γ. Παπαευθυμίου
Ιωάννης Π. Τουράτσογλου

Foreword

Petros Protonotarios was born in Hermoupolis, Syros, on 12th March 1931 and died in Athens on 18th April 2011. After graduating from the Athens Medical School in 1954, he moved to Vienna where he worked as an assistant at the 2nd University Ophthalmological Clinic until 1956. He continued his studies in ophthalmology in Germany, first as assistant and then as director of the Department of Strabismus at the University Clinic of Ophthalmology in Freiburg until 1960. He earned his doctorate at the Medical School of the University of Freiburg in 1958. Returning to Greece he worked from 1960 to 1968 as Senior Registrar at the Ophthalmological clinic of the General State Hospital of Piraeus and from 1969 to 1976 as Director of the Ophthalmological Clinic of the Hippocrateion Hospital of Athens. In 1972 he was appointed assistant professor of the Medical School of the University of Athens.

Protonotarios was not only a Founding Member and President of the Ophthalmological Institute of Athens, Member of the Greek Ophthalmological Society, of the Ophthalmological Society of Northern Greece, of the German, French and Austrian Ophthalmological Society, but also a Founding Member and President of the Hellenic Numismatic Society, member of the Administrative Council of the Hellenic Literary Historical Archive and of the Historical and Ethnological Society of Greece, as well as a member of the elite Athens Club.

As a multi-faceted, restless personality, he wrote many articles on ophthalmology, the science he studied and brought honour to professionally, and on Byzantine Numismatics, the field he loved passionately and served with his great expertise.

He was one of the pioneers, editor and inspirer of the journal of the Hellenic Numismatic Society, *Nomismatika Khronika*, a serial publication that has been appearing in Greece in its unique form since 1972, with studies by Greek and foreign numismatists, archaeologists, historians and collectors.

Petros Protonotarios belonged to that generation of multilingual humanitarian doctors (he was fluent in French, English and German), who dedicated their free time to satisfying their personal interests. Vibrantly alive, always on the move, charismatic, generous, amiable, true to his friends and his ideas, he had thousands of interests, with, first and foremost, Byzantine history and numismatics, as well as music. A result of his interest in Byzantine history was the building up of a coin collection as a source of historical information. The most tangible object of the undertaking was not economic investment but the knowledge that he obtained as a collector from each coin that he acquired and studied meticulously. The richness of his writing, focused mainly on the coin production of the late Byzantine period, is proof of his scholarship. He was always open to any kind of discussion, had opinions on numismatic matters and exchanged and discussed on an international level his deep knowledge of archaeology

and numismatics. As an exceptional collector well-versed in numismatics, he rescued coin hoards to make sure they were not broken up and scattered, because he was well aware of the value of an intact hoard as a source of historical information. And he was generous enough to donate some of them and a part of his own collection to the Numismatic Museum of Athens, which in return honoured him by setting up a whole display-case in his name in the room dedicated to donors and collectors.

It is no exaggeration to say that his loss leaves a gap in the science of numismatics. The course that he mapped out is being continued by the promising young scientists that he so loved and helped. His absence is particularly noticeable in the Hellenic Numismatic Society, which offers the present volume in his honour. Its contributors are his old friends and also young numismatists who have come to know him through his writings.

Eleni G. Papaefthymiou
Ioannis P. Touratsoglou

Εργογραφία Πέτρου Πρωτονοταρίου Petros Protonotarios' studies

A Semissis of the Emperor Artemius Anastasius, *NCirc* 79, October 1971, σ. 363.

An Unpublished Solidus of Focas, *NCirc* 79, November 1971, σ. 404.

Rare and Unpublished Coins of the Empires of Nicaea, *NCirc* 80, February 1972, σ. 56-57.

Ιστορία, συμβολισμός και τέχνη εις τα Βυζαντινά νομίσματα / Symbolism, Art and History on Byzantine Coins, *ΝομΧρον* 1, 1972, σ. 37-49.

The Silver Coinage of the Joint Reign of Andronicus II and Michael IX (1295-1320), *NCirc* 80, December 1972, σ. 453-453.

Αλέξιος Α΄ Κομνηνός (1081-1118), Μεταρρυθμιστής ή κибδηλοποιός; / Alexios I Comnenus: Reformer or Counterfeiter? (summary), *ΝομΧρον* 2, 1973, σ. 28-35.

More Rare or Unpublished Coins of the Empires of Nicaea and Thessalonica, *NCirc* 82, February 1974, σ. 52-55 (με τον S. Bendall).

Is a Reattribution of the Hyperpyron of the 'Proskynesis' Type justified?, *NCirc* 82, July-August 1974, σ. 283-285.

Traditional Types of Hyperpera of John III Vatatzes' First and Second Gold Coinages, *NCirc* 82, October 1974, σ. 390-391

Το μοναδικό νόμισμα του Κωνσταντίνου ΙΑ΄ Παλαιολόγου / A Unique Coin of Constantine XI Palaiologus (summary), *ΝομΧρον* 3, 1974, σ. 29-31 (με τον S. Bendall).

More Rare and Unpublished Coins of the Empires of Nicaea and Thessalonica, *NCirc* 84, February 1976, σ. 46-48 (με τον S. Bendall).

Τα υπέρπυρα του Ανδρονίκου Β΄ και Μιχαήλ Θ΄ / The Hyperpyra of Andronikos II and Michael IX (1295-1320) with Transposed Effigies and Names of the Emperors or with Transposed Legends Only (summary), *ΝομΧρον* 4, 1976, σ. 45-46.

Ανασκόπηση στη Νεώτερη Βυζαντινή Νομισματική βιβλιογραφία / A Review of the Recent Byzantine Numismatic Publications (summary), *ΝομΧρον* 4, 1976, σ. 86-92.

Les émissions de couronnement dans le monnayage byzantin du XIIIe siècle, *RN* 1977, σ. 68-76, πίν. IV-VII (με τον J. Touratsoglou).

Le monnayage d'or et d'argent d'Andronic III avec Jean et Anne de Savoie, *RN* 1977, σ. 77-86, πίν. VIII.

Further Rare and Unpublished Coins of the Empires of Nicaea and Thessalonica, *NCirc* 86, April 1978, σ. 178-179 (με τον S. Bendall).

Συμβολή στην απόδοση των λεγομένων βυζαντινών στρατιωτικών κοπών του ΣΤ' αιώνα "Moneta Militaris Imitativa" / A Contribution to the Attribution of the 6th Century Byzantine Imitative Issues, the so-called "Moneta Militaris Imitativa" (summary), *ΝομΧρον* 5-6, 1978, σ. 71-73.

Η αρχαιοκαπηλεία και η πολιτική του Υπουργείου Πολιτισμού. Απόψεις ενός συλλέκτη, *Συλλεκτικός Κόσμος*, Δεκέμβριος 1980, τεύχος 1, τόμος Α', σ. 8-10.

Une monnaie de l'empereur Matthieu Asen Cantacuzène (1354-1357), *RN* 1981, σ. 96-100.

Ανέκδοτα νομίσματα του Ηρακλείου από το άγνωστο νομισματοκοπείο των Ιεροσολύμων, *Συλλεκτικός Κόσμος*, Δεκέμβριος 1981, τεύχος 13, τόμος Α', σ. 664-665.

Η Νομισματοκοπία του Βυζαντινού Κράτους της Ηπείρου (1204-1268), *Ηπειρωτικά Χρονικά* 24, 1982, σ. 130-150, πίν. 14, 15.

Le monnayage du « despotat » d'Épire, *RN* 1983, σ. 83-99, πίν. XVII, XVIII.

The Only Two Existing Coins of the Emperor Matthew Asen-Cantacuzenus / Δύο μοναδικές νομισματικές μαρτυρίες του Ματθαίου Καντακουζηνού-Ασάνη, *ΝομΧρον* 7, 1988, σ. 19-21 (με τον S. Bendall).

Ο Ιωάννης Ε' Παλαιολόγος και η Άννα της Σαβοΐας στη Θεσσαλονίκη (1351-1365). Ο 'θησαυρός' Σερρών / John V Palaiologos and Anna of Savoy in Thessaloniki (1351-1365). The Serres Hoard, *ΝομΧρον* 8, 1989, σ. 69-79.

Μιχαήλ Α' ή Μιχαήλ Β' της Ηπείρου / Michael I or Michael II of Epeiros, *ΝομΧρον* 13, 1994, σ. 55-59.

«Θησαυρός» μολύβδινων νομισματόσχημων δισκαρίων. Εύρημα Βοιωτίας (;), *Χαρακτήρ. Αφιέρωμα στη Μάντω Οικονομίδου*, Αθήνα 1996, σ. 251-260.

Sailing from Byzantium. Palaiologan Coins. A selection from the Collection of Petros N. Protonotarios, στο: Greece in Britain, for the Byzantine Festival in London, 27 February-8 March, 1998, London 1998.

The image of a throne – *sella aurea* – on Serbian medieval coins

The role of a throne in ancient and modern civilisations has been twofold: religious and secular. Ever since the early societies, the act of enthronement has represented the symbolic elevation of the ruler above his or her subjects, and the act itself has been connected with supernatural powers, i.e. with the sacral order. Thus, the throne itself in ancient civilizations was identified with the throne of deities, e.g. in Egypt, but also in the earliest history of Greece. As social communities gradually developed, the notion of a throne was upgraded and became the symbolic seat of those with religious or secular power. Even in Rome, the image of a throne, with its clearly separate religious and secular foundations, also occupied a special place. Hence, the throne with a high back – *solium* – was reserved for the gods, while the throne without one – *sella aurea* – was reserved for magistrates of the Roman Republic and, later on, for the emperors. This tradition would not change until Constantine I, who was represented presiding in a *solium*¹. The image of a throne carried a powerful symbolic message in the ancient world, particularly in the East.

The hierarchy of the throne was also observed in Byzantium, where it was manifested in the rare depictions on coins, of the *basileus* enthroned. On the other hand, Christ, unlike the rulers, was often represented presiding, a depiction that occupied a special place in Byzantine perception². Nevertheless, the image of an enthroned ruler on early Byzantine coins was not a frequent model.

On late Byzantine coinage, we encounter the image of the emperor enthroned, on the copper trachea of the Nicaean Empire, the coins of John III Vatatzes and Theodore II Laskaris³ (fig. 1) and on the coins of the Thessalian Empire, the trachea of Manuel Comnenus-Ducas and John Comnenus-Ducas⁴ (fig. 2). We come across it later on the trachea of Michael VIII⁵ (fig. 3), and its last appearance has been noted on the issues of Andronicus II and Andronicus III⁶. The recurrence of this model, mainly on billon

1 F. DUMAS, Le trône des rois de France et son rayonnement, in: *La Monnaie, miroir des rois*, Paris 1978, p. 231-232. P. M. BRUUN, *The Roman Imperial Coinage: Constantine and Licinius, A.D. 313-337*, vol. VII, London 1966 (= *RIC* VII); Rome Aes medaillon, *RIC* VII, p. 280 and Constantinopolis gold medaillons, *RIC* VII, p. 44 and 45.

2 PH. GRIERSON, *Catalogue of the Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection*, vol. 3 - Leo III to Nicephorus III, 717-1081, Washington D.C. 1973, p. 108.

3 M. F. HENDY, *Catalogue of the Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection*, Vol. 4, Washington D.C. 1999: pls. XXXIII.45; 54; XLV.4.2, 4; XXXVI.8.

4 *IDEM*, *op. cit.* (note 3), pls. XLI.9.1, 4-5; XLII.10.1-2.

5 GRIERSON, *op. cit.* (note 2), vol. 5 - Michael VIII to Constantine XI, 1258-1453, Washington D.C. 1999, nos. 35, 84-102-105, 162-168.

6 *IDEM*, *op. cit.* (note 2), vol. 5: nos 573-576 and 729; nos 922-926.

coinage, was influenced by similar portrayals found on the seals of the Latin emperors. To be exact, this does not mean the adoption of the iconographic models previously known in Byzantium, but of the image itself – the role of the ruler presiding. We find distinct influences of western iconography on Byzantine coins in the portrayals of Michael VIII sitting, with both hands holding a sword lying across his lap⁷.

Coinage in the Bulgarian Empire developed under the powerful influence of Byzantium. Similar to Byzantine practice, the image of a throne was seldom found on Bulgarian coins. It was first identified on an issue of Constantine Asen's tracheae from the Trnovo mint⁸. The direct model for this coinage was from the emissions of Michael VIII⁹. This model, like the one on Byzantine coins, disappeared on the Bulgarian coins. We were not to encounter it again until the silver coins of Ivan Stracimir in Vidin¹⁰ (fig. 4). According to V. Penchev, this motive originated from another source and it was taken from the coins of the Hungarian king, Louis I¹¹. On the other hand, it was essentially different from the said model. Ivan Stracimir is holding an *akakia* in his left hand, unlike Louis I, who has an orb with a cross (*globus cruciger*). Also, the Bulgarian ruler has a closed crown on his head and Byzantine garments, while the Hungarian sovereign has an open crown with lilies of the western type, and the costume worn by Hungarian sovereigns.

In western Europe in the early Middle Ages, the throne retained its meaning in the kingdoms that emerged on the foundations of the western Roman Empire. It played a significant role in palace ritual, which historical sources recount, figural representations chiefly in Carolingian records, as well as preserved thrones, such as the one used by King Dagobert I¹². In spite of the throne's important role, kings on coins were not portrayed presiding. Their portraits were limited to the images of rulers' busts.

The first images of enthroned sovereigns appeared gradually, first on the seals of Otto III (fig. 5) and somewhat later on coins, as well. Among these early issues, the most famous are the coinages of Frederick Barbarossa¹³. The model from Antiquity was slow to change.

The early depictions showed royal thrones without backs. The seat came in various shapes, from a simple bench to a chair with lion protomes at the sides. The image of the enthroned ruler was a favourite motive in western coinage. In keeping with the spiritual and artistic élan of the 13th century, the throne itself underwent important transformations, taking on a likeness to the Gothic throne, with a high back and armrests, and covered with a canopy. As important as the throne was, the main attributes of royal power were the crown and the sceptre¹⁴. According to Françoise Dumas, the image of the throne in France was reserved to the sovereign and it

7 *IDEM*, *op. cit.* (note 2), vol. 5, nos 91-95.

8 J. JURUKOVA, V. PENČEV, *Srednovekovni bălgarski pečat i moneti*, Sofija 1988, third issue, fig. 41.

9 GRIERSON, *op. cit.* (note 2), vol. 5, nos 165-168.

10 JURUKOVA, PENČEV, *op. cit.* (note 8), figs. 107-115.

11 *IDEM*, *op. cit.* (note 8), fig. 160.

12 DUMAS, *op. cit.* (note 1), p. 232.

13 *IDEM*, *op. cit.* (note 1), p. 235.

14 P. DE LA PERRIÈRE, Les ornements royaux dans la numismatique médiévale et leurs différents rapports avec le rituel du sacre des rois de France, in: *La Monnaie, miroir des rois*, Paris 1978, p. 283. DUMAS, *op. cit.* (note 1), p. 236.

personified his authority. In the western tradition, the throne symbolised the king, and the king was born from the throne.

In 13th century Italy, the notion of the throne differed from that in medieval France, England and Germany. The throne itself embodied the religious structure. On the coins of Venice, the right to the throne belonged to Christ, on those of Rome, to the Virgin Mary, of Milan, to St. Ambrose, and of Florence, to John the Baptist¹⁵.

The choice of iconographic motives on Hungarian coinage relied on the rich coinage of West Europe. Thus, the first portrayals of enthroned kings were created according to the aforesaid models. The coins in question were a single issue of bracteates at the end of the 12th and in the first half of the 13th century, the copper pieces of Béla III (fig. 6) and the denars of Andrew II. The established image of an enthroned ruler, with a sceptre in one hand and an orb with a cross in the other, would become the customary motive on Hungarian coins. We find it on the pieces minted by Béla IV, Stephen V, Ladislas IV, Andrew III, Wenceslaus, Charles Robert and Louis I¹⁶.

The depiction of an enthroned king disappeared from Hungarian coins in the time of Louis I. In his last issue with this motive, dated to 1358–1364, under the influence of western European coinage he introduced a novelty: a portrayal of the ‘Gothic type’ of throne with a high back¹⁷.

The appearance of an enthroned ruler on the coins minted by Bosnian sovereigns can reliably be attributed to Serbian influences. The dinars of ban Stefan II Kotromanić¹⁸ and Stefan Tvrtko I¹⁹ were modelled on the first imperial issue of Stefan Dušan, portraying the seated ruler with both hands holding a sword lying on his knee, minted in 1345–1346²⁰. Later issues by Stefan Tvrtko I²¹ and his successor Dabiša were modelled on Hungarian coins and other coinage²².

In Serbian coinage – unlike the Byzantine, and similar to that of central Europe – the image of an enthroned ruler was a frequent and favoured motive. It was already introduced in the first issues of the Serbian dinars under King Dragutin, and it also decorated the issues of Stefan Uroš II Milutin, Stefan Vladislav II, Stefan Uroš III Dečanski, the king and emperor Stefan Dušan, the emperor Stefan Uroš, Prince Lazar, Konstantin Balšić, prince and despot Stefan Lazarević, despot Đurađ Branković, right to the last Serbian coinage of despot Lazar Branković²³ (figs. 7-12).

The iconographic representations of an enthroned ruler were very diverse. The large number of different depictions attests to the importance of the image of the ruler and the throne as the sign of authority. The identified representations include an enthroned ruler holding: a sceptre with a cross, a sceptre with a cross and an *akakia*, a sceptre with a cross and an orb with a cross, a sceptre with a lily and an *akakia*, a sceptre with a lily and a sword lying across his lap, a sceptre with a cross and a sword lying across

15 DUMAS, *op. cit.* (note 1), p. 234.

16 L. HUSZÁR, *Münzkatalog Ungarn von 1000 bis Heute*, München 1979, p. 40-87.

17 IDEM, *op. cit.* (note 16), no. 522.

18 I. RENGJEO, *Corpus der mittelalterlichen Münzen von Kroatien, Slavonien, Dalmatien und Bosnien*, Graz 1959, nos 782 (obverse and revers), 798, 802 and 805 (revers).

19 IDEM, *op. cit.* (note 18), nos 823 and 825.

20 V. IVANIŠEVIĆ, *Novčarstvo srednjovekovne Srbije*, Beograd 2001, type 6.8.

21 RENGJEO, *op. cit.* (note 18), no. 865.

22 S. NOVAKOVIĆ, *Novac Stjepana Dabiše*, *Numizmatičar* 6, Beograd 1983, p. 135-139.

23 IVANIŠEVIĆ, *op. cit.* (note 20), p. 333-334.

his lap, a sword lying across his lap, a sword with an upward-pointing blade, a sword with an upward pointing blade and a spear with a flag, and an upward-pointing sword and an orb with a cross.

The diversity of the *insignia* of authority held by the rulers on Serbian coins suggests a clear distinction between the eastern and western models. In one and the other case, we discern the echo of ancient traditions and images that would reverberate in the European world throughout the entire Middle Ages, as the role of the monarchs strengthened. On the other hand, Serbian coinage would preserve a hierarchical order according to the models of Antiquity. The Serbian kings, emperors, princes and despots were depicted sitting exclusively on thrones without a back, while the throne with a high back was reserved for Christ and the Mother of God. We note the ruler on the throne with a high back only on one issue of immobilized half-dinars in the name of Emperor Dušan²⁴.

One can relate the iconographic design of an enthroned ruler, which was certainly not alien to Byzantium, to the western examples. Serbia in the time of King Dragutin, around 1280, was among the first states to introduce this iconographic model to the 'new' European coin – the *grossus*. It would become one of the favourite motives of European coinage, the popularity of which would culminate in the issues of Charles II, known as *carlini*. These issues would become extremely popular and often imitated.²⁵ In France, this representation appeared in 1290, on the gold pieces of Philip IV²⁶.

Also belonging to the same models are the other depictions of the enthroned ruler holding only a sceptre, a sceptre and a sword lying across his lap, a sword with the blade pointing upwards and a spear with a flag, or just a sword with the blade pointing upwards. In interpreting this image, we shall dwell a little on the sword, one of the *insignia* of royal rule, which was a usual motive on Serbian coins during the monarchical period. The sword denoted the material aspect of heavenly justice, which the king administered on earth²⁷, but it also signified the ruler's victories²⁸. This symbol frequently appeared on Western coins, whereas in Byzantium, although it existed, it was less prominent since it was not part of the imperial *insignia*. On the other hand, the sword in the western countries was part of the ritual of regal investiture. We can link the appearance of the image of the enthroned despot, Đurađ Branković, to the Hungarian influence, where he is holding a sword with the blade pointing upwards, and an orb with a cross. In its general composition and treatment, it largely resembles the image of St. Ladislav that decorated Hungarian ducats²⁹. Like St. Ladislav, the despot was dressed in armour and a cloak, wearing a coronet with lilies on his head. The only difference was the sword with its blade pointing upwards instead of a halberd. It is a depiction that clearly symbolises the ideal of chivalry.

Royal insignia also included a spear with a flag that appeared along with the sword with its blade pointed upwards, on King Milutin's unique dinars minted according to a western design. This motive appeared quite early in European coinage. It was found

24 *IDEM*, *op. cit.* (note 20), type 7.4.

25 A. ENGEL, R. SERRURE, *Traité de Numismatique du Moyen Age*, Bologna 1964, p. 1385-1386.

26 DUMAS, *op. cit.* (note 1), p. 234-241.

27 DE LA PERRIÈRE, *op. cit.* (note 14), p. 281.

28 S. MARJANOVIĆ-DUŠANIĆ, *Vladarske insignije i državna simbolika u Srbiji od XIII do XV veka*, Beograd 1994, p. 34.

29 HUSZÁR, *op. cit.* (note 16), p. 86, nos 514-518 : Ludvig I ducats.

on the coins of Otto I³⁰. The appearance of a spear with a flag on Serbian coins may be connected with the meaning of the spear, which in Serbia had the character of *insignia*. We find it in Stefan Nemanja, the progenitor of the dynasty³¹.

Among designs bearing western influences is the image of Solomon's throne with lion protomes on the armrests, a favourite motive in the medieval coinage of Europe. Among the coins issued in Serbia, it appeared on the dinars of the emperors Dušan and Uroš, minted in Kotor, as well as on the follari of Stefan Uroš, minted in Ulcinj, which were modelled on the aforesaid issues of *carlini*. The symbolic depiction of Solomon's throne was also found on a rare variant of the emperor Dušan's dinar, with the portrayal of the ruler being crowned by two angels. These rare dinars, published by S. Ljubić, have lion protomes to the left and right of the emperor's legs. This clearly underlines the divine origin of imperial authority, and the very act of coronation and enthronement. Similar depictions are also found in Byzantine coinage, where the emperor is seen most often being crowned with a laurel wreath by Christ and the Mother of God. Both iconographic images can be found on the first Serbian coins – King Radoslav's *trachea*.

In Byzantium and Bulgaria, unlike Serbia, the rulers were rarely portrayed on a throne. The image of an enthroned ruler in Byzantium was a direct legacy from Antiquity and lasted in such a form until the 9th century, when it was replaced by the image of an enthroned Christ. It did not reappear in Byzantium until the 13th century, only this time under the influence of western coinage. For a short while, this design was adopted in Bulgarian coinage under Constantine Asen in the middle of the 13th century. The throne itself, in Byzantium and Bulgaria, but also in northern Italy, was primarily the privilege of Christ, the Mother of God and the saints.

The depiction of an enthroned sovereign appeared in the West as late as the 12th century, but it soon became a favoured model which evolved further, in keeping with the role of the ruler. Its development contained the first seeds of materialism and the ruler's individuality, which prevailed over his spiritual function. In other countries, such as Hungary and Bosnia, the image of the ruler on coins would be replaced by heraldic symbols.

In Serbia, unlike the aforesaid coinages, coins with representations of the enthroned ruler were produced throughout the entire period of minting dinars. This model drew from western examples, but the unique depiction of a throne without a back was nevertheless retained. Meantime, the portrayal of Christ and the Mother of God enthroned appeared in Serbian coinage, mostly with a high-backed throne, which relied on other models in Byzantium. The distinction between these two designs, the western and the Byzantine, led to a strong emphasis on the hierarchy of the throne on Serbian coins.

The ever-present image of the throne in Serbian coinage was no accident. The throne itself, according to Smilja Marjanović-Dušanić, represented the most frequently mentioned *insignia* of authority in Serbian sources. As the highest symbol of authority in written Serbian sources, the monarch's throne was a concept with multiple meanings. Ideologically, it stemmed from the same Christian models as the episcopal throne, the authority received from Christ and the image of Solomon's throne.

30 DUMAS, *op. cit.* (note 1), p. 237-241.

31 MARJANOVIĆ-DUŠANIĆ, *op. cit.* (note 28), p. 34.

On the other hand, the lay notion implied affiliation to the Serbian nation, the state, the dynasty and to the monarch personally. Thus, the notion of the 'Serbian throne' was identified with the land, but also with the person who ruled that land. The throne personified the symbol of authority and affiliation – the throne of the kingdom of the Serbian lands³².

In the written Serbian sources, the notions of the heavenly and the earthly throne converged. Spiritually very alike, they were also linked through the symbolism of the 'throne of justice' and the role of the monarch as the judge on Earth. This duality, based upon the Old Testament teaching about the unity of *regnum* and *sacerdotum*, represented the foundation of statehood in medieval western Europe. This notion in Serbia was supported by the special role of the Episcopate of Ras in affirming the Serbian state and the role of St. Sava in its consolidation.

This particularity, which preserved a distinct hierarchy in the depicting of thrones, was most plainly expressed in the images on Serbian medieval coins. The throne with a back was reserved exclusively for Christ and the Mother of God, and the ones without a back for the Serbian kings, emperors, princes and despots. This program was part of the established order, portrayed vividly in the Nemanjić genealogy.

The clash of the western and Byzantine concepts on Serbian soil conveyed the image of the ancient world with Jupiter on a *solium*, as the supreme deity and administrator of justice, and the emperor on a *sella aurea*. These models were literally transferred to Serbian coinage which materialised the image of the ancient world, deeply rooted in the civilisation of medieval Europe.

Vujadin Ivanisevic
Institute of Archaeology
Knez Mihailova 35/IV
11000 Belgrade
Serbia
vivanise@eunet.rs
vujadin.ivanisevic@gmail.com

32 *IDEM*, *op. cit.* (note 28), p. 91 .

All: 1:1,5

1. Theodore I Laskaris; 2. John Comnenus-Ducas; 3. Michael VIII; 4. Ivan Stracimir; 5. Otto I; 6. Bela III or Bela IV; 7. Dragutin; 8-9. Stefan Uroš II Milutin; 10. Stefan Dušan; 11. Stefan Uroš; 12. Đurđe Branković

VUJADIN IVANIŠEVIĆ

Η εικόνα του θρόνου – *sella aurea* – στα σερβικά μεσαιωνικά νομίσματα

Περίληψη

Ο ρόλος του θρόνου στους αρχαίους και νεώτερους πολιτισμούς είναι διττός: θρησκευτικός και κοσμικός. Ήδη από τις πρώιμες κοινωνίες η πράξη της ενθρόνισης συμβόλιζε την εξύψωση του ηγέτη υπεράνω της ή του υπηκόων του και η ίδια η πράξη συνδέθηκε με υπερφυσικές δυνάμεις, δηλαδή με την θεία τάξη.

Στο Βυζάντιο και στη Βουλγαρία, αντίθετα απ' ό,τι στη Σερβία, οι άρχοντες σπάνια απεικονίστηκαν ένθρονοι. Η εικόνα ενός ένθρονου ηγεμόνα στο Βυζάντιο υπήρξε μία απευθείας κληρονομιά από την αρχαιότητα και υπ' αυτήν τη μορφή διατηρήθηκε έως και τον 9^ο αι., οπότε και αντικαταστάθηκε από την εικόνα του ένθρονου Χριστού. Στο Βυζάντιο επανεμφανίζεται μόνο κατά τον 13^ο αι. και αυτό κατ' επίδραση των δυτικών νομισμάτων. Για ένα μικρό διάστημα η συνήθεια αυτή υιοθετήθηκε από τη Βουλγαρική νομισματοκοπία των μέσων του 13^{ου} αι. επί Κωνσταντίνου Ασεν. Ο ίδιος ο θρόνος στο Βυζάντιο και στη Βουλγαρία, καθώς και στη Βόρεια Ιταλία, υπήρξε κατ' εξοχήν προνόμιο του Χριστού, της Θεοτόκου και των Αγίων.

Η απεικόνιση του ένθρονου ηγεμόνα έκανε την εμφάνισή της στη Δύση κατά τον 12^ο αι., αλλά σύντομα καθιερώθηκε ως μία κατ' εξοχήν απεικόνιση προς μίμηση που εξελίχθηκε συνυφασμένη με την ιδιότητα του άρχοντα. Η εξέλιξη του θέματος εμπεριείχε τους πρώτους σπόρους της υλικής υπόστασης και της ατομικότητας του ηγεμόνα, η οποία υπερείχε του πνευματικού του λειτουργήματος. Σε άλλες χώρες, όπως η Ουγγαρία και η Βοσνία, η απεικόνιση του ηγεμόνα στα νομίσματα θα αντικαθίστατο από εραλδικά σύμβολα.

Στη Σερβία αντίθετα απ' ό,τι στις προαναφερθείσες νομισματοκοπίες, νομίσματα με απεικονίσεις του ένθρονου ηγεμόνα παρήχθησαν καθ' όλη τη διάρκεια παραγωγής δηναρίων. Αυτό το πρότυπο προέρχεται από δυτικά υποδείγματα, ωστόσο η μοναδική απεικόνιση ενός θρόνου χωρίς ερεισίνωτο διατηρήθηκε. Εν τω μεταξύ η παράσταση του Χριστού και της Θεοτόκου ενθρόνων στο αυτό διάστημα, εμφανίστηκε στα σερβικά νομίσματα κυρίως σε θρόνους με υψηλό ερεισίνωτο, γεγονός που αναφέρεται σε άλλα παραδείγματα στο Βυζάντιο. Η διάκριση ανάμεσα στις δύο αυτές αποδόσεις, τη Δυτική και τη Βυζαντινή, οδήγησε σε μία δυνατή έμφαση αναφορικά με την ιεραρχία του θρόνου στα νομίσματα της Σερβίας.

Η συνεχής παρουσία της εικόνας του θρόνου στα σερβικά νομίσματα, δεν αποτελεί τυχαίο γεγονός. Ο ίδιος ο θρόνος, σύμφωνα με τον Smilja Marjanović-Dušanić, αντιπροσωπεύει τα πιο συχνά αναφερόμενα σύμβολα εξουσίας στις σερβικές γραπτές πηγές. Ως το ανώτερο σύμβολο εξουσίας σε αυτές, ο θρόνος του μονάρχη ήταν μία έννοια με πολλές σημασίες.

Αυτή η ιδιαιτερότητα που παρουσίαζε μία διακριτή ιεραρχία στην απόδοση

των θρόνων, εκφράζεται με τον πλέον χαρακτηριστικό τρόπο στις παραστάσεις των νομισμάτων της Σερβίας κατά το Μεσαίωνα. Ο θρόνος με ερεισίνωτο προορίζεται αποκλειστικώς για το Χριστό και τη Θεοτόκο, ενώ εκείνοι χωρίς ερεισίνωτο για τους βασιλείς της Σερβίας, τους αυτοκράτορες, τους πρίγκιπες και τους δεσπότες. Αυτός ο προγραμματισμός υπήρξε τμήμα της καθεστηκυίας τάξης, όπως αυτή απεικονίζεται στην γενεαλογία των Nemanjić.

Η σύγκρουση των Δυτικών και των Βυζαντινών κοσμοθεωριών σε σερβικό έδαφος, μετέφερε την εικόνα του αρχαίου κόσμου με τον Δία σε πόδιο (*solium*), σε απεικόνιση της ανωτέρας θεότητας και ως χορηγού της Δικαιοσύνης και τον αυτοκράτορα καθισμένο σε *sella aurea*. Αυτά τα δύο πρότυπα αποδόθηκαν επακριβώς στα σερβικά νομίσματα, που με τον τρόπο αυτό συνεχίζουν την εικόνα του αρχαίου κόσμου, που ούτως ή άλλως ενυπάρχει στις ρίζες του Μεσαιωνικού πολιτισμού της Ευρώπης.

